

Janusz Małek

"Die Apologien Herzog Albrechts", Almut Bues, Wiesbaden 2009 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 161-163

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Almut Bues, *Die Apologien Herzog Albrechts*, Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien, Bd 20, Harassowitz Verlag, Wiesbaden 2009, ss. 373.

Publikowany tom zawiera źródła związane z decyzją ostatniego wielkiego mistrza Albrechta o przekształceniu państwa zakonnego w Prusach w świeckie księstwo. Stało się to ostatecznie 8 kwietnia 1525 r., kiedy to książę Albrecht zawarł w Krakowie z Polską traktat pokojowy i co więcej, 10 kwietnia 1525 r. na rynku krakowskim złożył hołd lenny królowi polskiemu Zygmuntowi Staremu i przejął Prusy Książęce z rąk polskich w swoje posiadanie. Stworzył więc w Prusach księstwo dziedziczne. Już 6 lipca 1525 r. opowiedział się książę Albrecht za reformacją luterańską i w sposób konsekwentny wprowadził ją w swoim kraju. Ta radykalna zmiana opcji politycznej i wyznaniowej księcia Albrechta wywołała gwałtowne reakcje na zachodzie Europy. Książę Albrecht został banitą Rzeszy w 1532 r. na skutek starań pokrzywdzonego zakonu krzyżackiego, który po sekularyzacji gałęzi pruskiej nadal był reprezentowany przez mistrza niemieckiego w Rzeszy i mistrza inflanckiego. Książę Albrecht podjął w tej sytuacji akcję w sferze propagandowej, usprawiedliwiając tak daleko idące jego decyzje. Wygotował w związku z tym w latach 1526, 1530, 1531 i 1532 szereg pism, a nawet kilka ich wersji tzw. Apologii autorstwa jego samego, jak i jego współpracowników (kanclerzy: Fryderka Fischera i Jerzego Spielberga, Viperta Schwaba, Jerzego Klinkenberga czy humanisty Crotusa Rubenusa). Apologie te omówił w literaturze już wcześniej, bardzo szczegółowo Kurt Forstreuter (*Vom Ordenstaat zum Fürstentum*, Kitzingen/Main 1950, ss. 112–119). Argumentacja księcia Albrechta sprowadzała się do tezy, iż w walce z Polską o zachowanie dziedzictwa Zakonu został on osamotniony. Ani papież, ani cesarz, ani Rzesza nie pośpieszyli mu z pomocą. W tej sytuacji dla dobra swych poddanych spragnionych pokoju i za ich usilnym staraniem przyjął warunki polskie. Sam nie kierował się przy tym własnymi ambicjami i był moment, kiedy zrezygnowany, chciał opuścić Prusy. Gdyby nie przejął Prus – pisał – to przejęłaby je Polska. W obecnej sytuacji Prusy są nadal dostępne dla szlachty niemieckiej i mogą stanowić – jak dotychczas – jej uposażenie. Za taką, a nie inną decyzją księcia Albrechta przemawiała nega-

tywna ocena postawy moralnej Zakonu oraz wyraźne zeświecczenie jego struktur zwłaszcza za dwóch ostatnich wielkich mistrzów. Książę Albrecht zarzucał Zakonowi chrystianizację Staroprusów orężem, a nie siłą Słowa Bożego. Tutaj nawiązywał niewątpliwie do treści kroniki Piotra z Dusburga spisanej w początkach XIV w., której autor przejawiał fizyczne tępienie Staroprusów. Książę Albrecht szczególnie pod wpływem Marcina Lutra wyrzucał współpracom, ale i samemu sobie zakłamanie przy przestrzeganiu ślubów czystości. Pisał: „jeśli masz goręć, lepiej ożeń się i nie żyj w zakłamaniu”. Tylko nielicznym jest dana łaska czystości. Zakon jako instytucja przeżył się i jego dalsze istnienie byłoby sprzeczne z Ewangelią. W XIII i XIV w. Zakon stanowił niewątpliwie *antemurale christianitatis*, ale już w XIV w. zaczął prowadzić wojny z książętami chrześcijańskimi, z Królestwem Polskim, a także ze schrytyzowaną Litwą. W latach dwudziestych XVI w. nikt już nie chciał wstępować do Zakonu. Rzeczywiście w końcowej fazie istnienia zakonu krzyżackiego w Prusach było braci zakonnych już tylko 50, a w okresie apogeum Zakonu tysiąc. Wreszcie książę Albrecht pisał sarkastycznie, że w zakonie krzyżackim więcej myślano o własnym żołądku niż o posłannictwie religijnym. Negatywną opinię o zakonie krzyżackim znajdujemy jeszcze w końcu XVI w. u kronikarza Kaspra Schütza. Pisał on, iż Krzyżacy wymordowali prawie całkowicie pogańskich Staroprusów. Po podbiciu Prus nadal pustoszyli kraj. Ci, którzy się uratowali przed zagładą, byli przymusowo nawracani na chrześcijaństwo. Bracia zakonni dopuszczali się gwałcenia i mordowania kobiet i dzieci. Lekceważyli sądy i utrudniali dochodzenie do sprawiedliwości, a ludziom kazali gnić w więzieniach, podczas gdy cesarz niesłusznie faworyzował Zakon. Ten opis Schütza był wyraźnie jednostronny i przejawiony (zob. Karin Friedrich, *Inne Prusy. Prusy Królewskie i Polska między wolnością a wolnościami 1569–1772*, Poznań 2005, ss. 123–124).

W edycji przygotowanej przez Almut Bues, znaną wydawczynię źródeł XVI-wiecznych, znalazły się obok wstępu (także w języku polskim) następujące teksty: *Die christliche Verantwortung* 1526, *Die Supplik* 1530, *Das Libell* 1531, *Die Apologie* 1532, *Schrifstücke und Reden* (tu głównie korespondencja księcia Albrechta z ewangelickimi książętami niemieckimi i królem polskim). Wartość wydawnictwa podnosi fakt publikacji zamieszczonych ilustracji. Jest tu m.in. autograf pisma księcia Albrechta „Eigenhändige Aufzeichnungen Herzog Albrecht zum Libell 1531” (ss. 335–350). Edycja tych źródeł była już od dawna oczekiwana przez badaczy, dzięki wysiłkowi badawczemu Almut Bues interesujące ich teksty są im w pełni dostępne. Na okładce książki obok nazwiska edytora powinny pojawić się dwie litery (Hg.), gdyż tak czytelnik może sądzić, iż ma do czynienia nie z wydawnictwem źródłowym, lecz monografią. Na ten uszczerbek

wskazał już inny recenzent tej cennej edycji Edmund Kizik w „Gdańskim Roczniku Ewangelickim” (2010, vol. IV, ss. 219–223).

Janusz Małek

Mirosław Ossowski, *Literatura powrotów – powrót literatury. Prusy Wschodnie w prozie niemieckiej po 1945 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011, ss. 374.

Książkę Mirosława Ossowskiego trzeba uznać za najpełniejsze omówienie prozy niemieckiej po zakończeniu II wojny światowej. Tematyka Prus Wschodnich zadomowiła się szerzej w piśmiennictwie zwłaszcza po przeżyciach dawnych mieszkańców związanych z ostatnią fazą II wojny światowej i utratą tych ziem przez Niemcy. Autor przedstawił wybrane książki literackie i ich autorów w sześciu rozdziałach: *Pierwsza wojna światowa; Czas pokoju i czas wojny* (okres międzywojnia od plebiscytu w 1920 r. po wrzesień 1939 r.); *Kraj przeklęty* (przeżycia związane z ucieczką na zachód i nadzwyczaj brutalne zetknięcie z żołnierzami sowieckimi); *Kraj błogosławiony i Mazury – przestrzeń tożsamości* (określenie wschodniopruskiej identyfikacji mieszkańców wywołanej przestrzenią, historią, różnorodną obyczajowością); *Podróże, wspomnienia i powroty*. Przyjęta przez autora prezentacja wybranych tekstów literackich musiała doprowadzić do wielu powtórzeń tak tytułów książek, jak i wątków. Tak się stało choćby w przypadku prozy Arno Surminkiego, do którego przyszło się odwoływać prawie we wszystkich rozdziałach. Nie czynię autorowi zarzutu, że nie zapoznał się z innymi tekstami tego pisarza, jednak w opracowaniu mniej wykorzystał jego krótsze formy. Moim zdaniem w opowiadaniach Surminko jest literacko bardziej dojrzały niż w powieściach, przede wszystkim dzięki lapidarności opisów, ciepłu i niekonwencjonalnym puentom, jak w zbiorach: *Gewitter im Januar* (1986), *Die Reise nach Nikolaiken* (1991) albo *Besuch aus Stralsund* (1995), w tym w moim ulubionym opowiadaniu *Die ermländische Maria*. Przyjęty zakres umożliwił jednak Ossowskiemu, mimo wszystko, na przedstawienie wielu tytułów książek i ich autorów, pozwolił na pokazanie powojennej literatury o dawnych Prusach Wschodnich.

Co do kwestii doboru i określenia twórczości literackiej ludzi pióra, podejmujących tematykę wschodniopruską. Została ona sprecyzowana w sposób dość enigmatyczny jako utwory „literatury wysokiej dokonującej krytycznego obrachunku z procesami historycznymi mającymi miejsce w Prusach Wschod-